

Мельнікова Т. В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри іноземних мов № 1**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## ВИКОРИСТАННЯ ПАРОДІЇ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 50–60 РР. ХІХ СТ.

**Анотація.** Стаття містить огляд випадків звернення до пародії в епістолярній спадщині І.С. Тургенєва 50–60 рр. ХІХ ст. Певна частина пародій цього часу мають гумористично-дружнє забарвлення, тобто є суто гумористичним різновидом пародії, але одночасно відзначається наявність сатиричних пародій, коли об'єктом стають літературно-естетичні або суспільно-політичні явища.

Епістолярна спадщина І.С. Тургенєва дає яскраве уявлення про всебітньо відомого письменника як про активного учасника тогочасного суспільно-політичного життя і літератора з чіткою літературно-художньою позицією, а також і як про звичайну людину зі своїм дружнім колом, своїми негараздами та захопленнями.

Випадки звернення Тургенєва до пародії у його листуванні 50–60-х рр. ХІХ ст. мають форму пародійного використання. У дружніх листах, коли тематика спілкування має побутовий характер, письменник, залишаючись вірним своїм літературно-естетичним поглядам, вдається до висміювання високого стилю класичного гекзаметра, створюючи контраст між пишномовною формою та приземленим змістом висловлювання.

Тургенєв завжди займав активну позицію літературного діяча, не залишаючись осторонь літературного життя. Пародійне використання відомого джерела (коли через «перший план» пародії читачем-сучасником автора чітко простежується наявність «другого плану»), виконує у письменника функцію рупору для висловлювання його естетичних поглядів, надаючи самому висловлюванню додаткової забарвленості та гостроти.

З метою зображення свого ставлення до певних суспільно-політичних подій і ще раз підкреслюючи неприйняття реакційної політики уряду, письменник також вдається до пародійного використання відомого джерела без цілі створення пародії на саме джерело, що і є суттю пародійного використання.

Майстерне володіння словом, досконале знання світової та сучасної йому літератури та літературно-естетичних явищ надають автору можливість яскраво та надзвичайно дотепно задіяти пародійне використання з метою висловлювання своєї думки у багатьох сферах – суспільно-побутовій, літературно-естетичній, літературно-критичній, суспільно-політичній. Таким чином, вивчення звернень Тургенєва до пародії за допомогою пародійного використання додає кольорів до його таланту письменника та збагачує уявлення про письменника як звичайну людину.

**Ключові слова:** пародія, гумористична пародія, сатирична пародія, пародійне використання, «перший план», «другий план».

**Постановка проблеми.** У статті розглянуто звернення І.С. Тургенєва до жанру пародії у період 50–60-х рр. ХІХ ст. у межах епістолярної спадщини автора. Зразки подібних звер-

нень збереглися та дійшли до нащадків у особистому листуванні письменника з друзями та літераторами, додаючи яскравих рис загальному уявленню про багатогранність дарування І.С. Тургенєва.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Аналіз пародійної епістолярної спадщини І.С. Тургенєва має глибокий, але не узагальнений характер, оскільки звернення письменника до пародії у листуванні відбувалося фрагментарно протягом всього листування, а не розміщувалося в одному конкретному творі. Тому найбільш вагомими в цьому напрямі можна вважати коментарі до листів автора, зроблені укладачами Повних зібрань творів і листів І.С. Тургенєва [1; 2].

**Мета статті** – узагальнити випадки звернень І.С. Тургенєва до пародії в епістолярній спадщині 50–60-х рр. ХІХ ст.; простежити їх функціональну різноманітність; сприяти розширенню уявлення про відомого письменника як автора всебітньо відомих класичних творів, здатного продемонструвати через використання дружньої та сатиричної пародії яскраве почуття гумору.

Досягнення зазначеної мети автор статті намагається здійснити шляхом вирішення таких завдань:

1. узагальнити звернення І.С. Тургенєва до пародії, що містяться у його епістолярній спадщині 50–60 рр. ХІХ ст.;
2. проаналізувати звернення до пародії з погляду їх функціональності;
3. пов'язати проаналізовані звернення І.С. Тургенєва до пародії з його особистістю.

**Виклад основного матеріалу.** Варто відзначити, що пародійне висміювання високого стилю класичного гекзаметра було одним із найулюбленіших засобів у листуванні І.С. Тургенєва не лише у 50–60-х рр. ХІХ ст., але й протягом усього його творчого життя. Воно створювало ту особливу ауру невимушеності, довірливості, що були властиві ще юному Тургенєву та не залишили його навіть у зрілі роки. Показовими є листи письменника до Д. Ковбасина. У них Тургенєв високим «штилем» повідомляє свого знайомого про такі побутові речі, як намір переїхати з Віші до Парижу, про неспроможність повернути грошовий борг та ін. Так, у листі від 29 червня (11 липня) 1859 р. читаємо:

Мой юный Друг, Колбасин Елисей,  
Не далее как в среду намерен  
Я город сей покинуть. – Потому  
Прошу Вас из роскошной Вашей дачи  
Перенестись в известный град Париж  
В четверг в одиннадцать часов утра,  
В «HotelВугон», на улице Лаффит.

Вы там меня найдёте. С удовольствием  
В свои объятия заключу я Вас.  
Но – может быть – меня не будет там...  
(Дела меня задержат). Вы тогда  
Ни подлецом, ни гнусною свиньёю,  
Ни легкомысленным обманщиком меня  
Не называйте... но великодушно  
Простите друга Вашего – и снова  
В «HotelVugon» вернитесь в субботу.  
Коль и тогда меня Вы не найдёте,  
То также не ругайтесь надо мною,  
А прямо отправляйтесь в божий храм  
И панихиду отслужите. – Я

В живых тогда не буду.  
Наведемо уривок із листа Тургенєва до того ж самого адресата від 8 (20) липня 1859 р.:

Многострадальный Колбасин, и в то же время  
счастливец!  
Благополучно в деревню третьего дня я приехал  
(Имя ей Куртавенель); лежит она в области  
«Брие»,  
Близко от городишка Розе, красот в ней  
немного;  
И чтобы слово сдержать, пишу к Вам это  
посланье.  
Я, по милости вод, мной вкушенных  
обильно, доселе  
Свеж и здоров, что будет далее – мне неизвестно.  
Но вот горестный факт: не раньше 30 июля  
Буду я деньги иметь... Как быть? – Я должен Вам 300!  
Знаю, что нужны Вам деньги... А потому припадаю  
Прямо к стопам Шеншина и взываю к нему  
с умилением:  
«Дайте Колбасину злато и все считайте за мною!  
Буду я век благодарен». А Вы, птенец благородный,  
Мне напишите два слова о том, что творите Вы,  
также подробно  
О грозившем недуге поведайте: так же ль жестоко,  
Он Вас грызёт – или начал слабость перед искусством  
Ловких врачей и адского камня? Всё мне скажите.  
Кланяйтесь всем и себя берегите. Мизантропии  
Не предавайтесь: не будьте и злым самоедом,  
Ниже скептиком мрачным... Лучше наденьте  
подряник!  
Впрочем, будьте здоровы; я крепко жму Вам  
десницу.  
Ив. Тургенев.

У листі до Д.Я. Ковбасина від 20 березня (01 квітня) 1860 р. пародійне використання у Тургенєва переходить в іншу тональність. Письменник відмовляється від запрошення приятеля взяти участь у полюванні через низку хвороб, що не давали йому спокою: «Увы! Куда уж думать об охотах... Я полумертвый старик, которому остается заботиться о том, чтобы его гнусное тело не развалилось в прах». Далі автор пародіює два рядки з відомого віршу Є.А. Баратинського «Разуверение» («Разочарованному чужды / Все обольщения прежних дней»), свідомо пародійно використавши їх: «Недоколевшему уж чужды / Все предприятия прошлых дней» [1, т. 4, с. 56].

Пародіювання покликане не розсмішити адресата, та й самого автора, але хоч би якось пригасити розчарування від неможливості зайнятися найулюбленішою, нарівні з літературною діяльністю, справою життя – мисливством.

Подібну ж функцію у листі до А. Фета від 18 (30) червня 1859 р. виконує пародійне використання уривку з вірша Ф. Шиллера «Поминки». Лист було написано у Франції, у місті Віші, де тоді Тургенєв перебував на лікуванні. Тужачи за рідною Орловщиною, місцями, де письменник не раз раніше займався з Фетом мисливством, він пише: «А охота? Известите, бога ради, – как вы охотились? Много ли было тетеревей? Как действовали собаки – в особенности Весна, дочь Ночки? Подаёт ли она надежду? Всё это меня крайне интересуєт. Вы не поверите, как мне хотелось бы теперь быть с вами, все земное идёт мимо, всё прах и суета, кроме охоты» [1, т. 3, с. 312]. Саме «Всё земное идёт мимо» – заключна строфа з віршу Шиллера «Das Siegesfest» у перекладі Ф.І. Тютчева («Поминки», 1851). Далі Тургенєв не зовсім точно цитує уривок німецькою мовою з вірша Шиллера. Особливо цікавим є те, як у строфі «Nur die Götter bleiben stet» («тільки боги остаються вечны») автор пародійно заміняє слово «Götter» («боги») назвами різноманітної дичини:

Wie des Rauches Sauhe weht,  
Schwindet jedes Erdeleben,  
Nur die – Schnepfen, Hasen, Birk-, Reb-, Hasel-  
und andere Huhner, die Hasen, Enten,  
Becassinen, Doppel – und Waldschnepfen – bleiben stet.  
[1, т. 3, с. 610].

У перекладі це звучить:

Как тает столб дыма.  
Так исчезает всякая земная жизнь,  
Только – кулики, зайцы, тетерки, куропатки,  
рябчики и другие птицы, зайцы, утки, бекасы,  
дупеля и вальдшнепы – пребывают всегда.

Комічний, із легким присмаком печалі, пародійний ефект досягається прозаїчною вставкою у високий шиллеровський «штиль» і відтіняє в контексті змісту листа загалом доволі серйозні думки автора про швидкоплинність життя людини, пов'язуючись зі смутком від неможливості опинитися на батьківщині та бути щасливим там, займаючись улюбленою забавою.

Відображенням літературно-критичних поглядів письменника можна вважати ще одне пародійне використання. У листі до М.О. Некрасова та І.І. Панаєва від 16, 17 (28, 29) жовтня 1853 р. зі Спаського Тургенєв ділиться своїми думками про сучасну йому літературу та журналістику. Він зазначає, що журнал «Современник» вигідно відрізняється від інших тогочасних журналів – його «приємно взяти в руки», незважаючи на певні недоліки (наприклад, слабкість критичного погляду, друкарські помилки та ін.). На думку письменника, «Отечественные записки» виглядають на цьому фоні дуже контрастно, створюючи похмуре враження через одноманітність матеріалів, що в ньому друкуються. Навіть нечасті цікаві твори, що з'являються на сторінках журналу не можуть покращити це враження: «Отечественные записки» нагадують мене – по мрачності своєї дерево «Анчар» [1, т. 2, с. 195]. Цю думку Тургенєв підтримав пародійним використанням рядку з пушкінського віршу «Анчар»: «И если туча (т.е. Т.Ч., Крестовский – или какая другая Муза в юбке) – оросит, блуждая, лист его дремучий...» [1, т. 2, с. 195]. Пародійна суть цього використання засновується на переосмисленні слова «туча», яким автор позначає всіх жінок-письменниць, які

співпрацювали у журналі «Отечественных записки», тому що письменниця А.Я. Кир'янова використовувала псевдонім «ГЧ». В. Крестовський – псевдонім Н.Д. Хвоцинської. Пародійно-комічний ефект процитованого Тургенєвим пушкінського рядка посилюється співзвучністю слова «туча» та «ГЧ».

Пародійне використання іноді набуває у Тургенєва політичного забарвлення, чітко демонструючи демократизм його суспільної позиції.

Характерним у цьому відношенні є лист Тургенєва до О.І. Герцена від 27 жовтня (8 листопада) 1862 р. Тут Тургенєв ділиться зі своїм співрозмовником звісткою про відставку реакційного міністра юстиції, завзятого прихильника кріпосного права, прибічника тілесних покарань, графа Панина, який неодноразово ставав об'єктом сатири Герцена у журналі «Колокол». Звичайно, Тургенєв знав про цей факт, що дозволило йому іронічно називати графа «другом и фаворитом» Герцена. Натякаючи на високий зріст міністра, Герцен алегорично описував його так, нібито він є «длиннейшая мера нелепости, царящая в верхнем слое нашего правительства» [3]. Тургенєв же виразив своє позитивне ставлення до відставки міністра пародійним переосмисленням рядка з байки І.І. Дмитрієва «Дуб и трость». У поета XVIII ст. у ній ідеться про дуб:

Кто ада и небес едва не досягал –  
Упал!

Тургенєв змінює об'єкт спрямування цього рядка, трохи видозмінивши його. Як і Герцен, він натякає на всім відомий анекдотично високий зріст колишнього міністра:

Кто ада и небес (своим ростом) досягал –  
Упал! [1, т. 5, с. 68].

Дізнавшись про відставку Панина, Герцен розмістив у журналі «Колокол» іронічну замітку «Потеря сотрудника», у якій реагує на цю подію подібно до Тургенєва, у котрого у пародійно переосмислених рядках байки Дмитрієва також ідеться про «падіння». Він із неприхованою радістю написав про падіння одного зі стовпів уряду: «Читатели, вероятно, примут участие в потере одного из самых неутомимых сотрудников наших, – граф Виктор Никитич Панин *пал*, мужественно защищая плети и розги» («Колокол», 1 декабря 1862 г.).

Звернення до пародії в епістолярній спадщині Тургенєва 50–60-х рр. XIX ст. набувають форму пародійного використання та надають письменнику можливість виразити його літературно-естетичні, літературно-критичні та суспільно-політичні погляди.

#### Література:

1. Тургенев И.С. Полное собрание сочинений и писем : в 28 т. Письма : в 13т. (1831–1883). Москва – Ленинград : Изд-во АН СССР, 1961–1969.

2. Тургенев И.С. Полное собрание сочинений и писем : в 30 т. Письма : в 18 т. Т. 1–8 (1831–1868). Москва : Наука, 1982–1990.
3. Герцен А.И. Панин и смешение полов. Собрание сочинений : в 30 т. Т. 16. Москва : Изд-во АН СССР, 1959. С. 121.

#### Melnikova T. The use of the parody as a feature of the epistolary literature of the 50s–60s of the XIX century

**Summary.** The article provides an overview of cases of appealing to the parody in I. Turgenev's epistolary heritage of the 50s–60s of the XIX century. A certain part of the parodies of this time have humorously-friendly coloring, that is, it is a purely humorous kind of parody, but at the same time there is a satirical parody, when the literary-aesthetic or socio-political phenomena become the object of the parody.

I. Turgenev's epistolary heritage gives a vivid idea of the world-famous writer as an active participant in the socio-political life of that time and a writer with a clear literary and artistic position, as well as an ordinary person with his own circle of friends, his hardships and hobbies.

Cases of Turgenev's appealing to the parody in his correspondence of the 50s–60s of the XIX century are in the form of a parody application. In friendly letters, when the subject of communication is of everyday character, the writer, while remaining faithful to his literary and aesthetic views, resorted to a mockery of the high style of the classical hexameter, creating a contrast between the lush form and the grounded content of the utterance.

Turgenev always occupied the active position of a literary figure, not remaining aloof from the literary life of his time. The irony of using a well-known source (when a reader-contemporary of the author clearly follows the presence of the “second plan” of the parody behind the “first plan”), performs a writer's function of the mouthpiece to express his aesthetic views, giving the expression of additional color and sharpness.

In order to portray his attitude towards certain socio-political events and once again emphasizing the rejection of the reactionary policy of the government, the writer also resorted to the use of a well-known source without the purpose of creating a parody of the very source, which is the essence of the parody application.

The masterful use of the word, the perfect knowledge of world and contemporary literature and literary and aesthetic phenomena give the author the opportunity to use the parody application brightly and extremely wittily in order to express his opinion in many spheres – social, domestic, literary, aesthetic, literary-critical, socio-political. Thus, the study of Turgenev's appealing to the parody using the parody application adds colors to his writer's talent and enriches the notion of the writer as an ordinary person.

**Key words:** parody, humorous parody, satirical parody, parody application, “first plan”, “second plan”.